

הפרעה נפשית וחלקי האישיות

את כריכתו ואת דפיו של ספר השירים הזה מעטרים חיתוכי עץ של האמנית חנה פיזר בן-דוד.

לראשונה אני נמשך להתחיל את התייחסותי לספר שירה דווקא מהיבטו האיורי. ונראה שאין נטייה זו שלי באה בעלמא. חיתוכי העץ (בשחור ולבן) מציינים בדרך כלל דמויות של אנשים וציפורים, אם בנפרד ואם ביחד. דמויות אלה נפרשות בין הדפים כאפשרות נוספת של השורות הכתובות.

כמעט לעולם אין כאן דמות בודדה לגמרי, ובאותה מידה אין כאן דמות שגבולותיה ברורים ותמיד תיתכן אישיות נוספת בתוך גופה. האחיזות ההדדיות בין דמויות האנשים לבין עצמן, וההשתתפות של הציפורים בכך, אינן קובעות מי המחזיק ומי המוחזק, מי התוכן ומי הצורה.

חיתוכי עץ אלה ממשיכים את קיומם בשורותיה המצוינות של חמוטל בר-יוסף. אין מקום אחד שבו חשתי כניעה של המשוררת לדרישות חיצוניות, או לחריגה מפנימיותה המדויקת ביותר. גם בשירים אין הכרעה נפשית ברורה בין חלקי האישיות, ולעיתים אף בין דמויות שונות, פליאה רבה ישנה, כעס לא מצאתי; אכזבה תיתכן מאוד, אך לא התפרקות.

השירים מקבלים מימד נוסף גם ממרות התרגומים המרשימה שמצטרפת לספר, ואשר בדומה לחיתוכי העץ, גם הם מוצאים ליד גוף השירה של חמוטל בר-יוסף שטח נוח למחיה. לעניין תרגומים אלה עוד נשוב. המצב הנפשי העיקרי בספר הוא מודעותה של הזיקנה.

ייתכן שמבחינה כרונולוגית הזיקנה עדיין בהמתנה (אם כי קצרה למדי) אבל הרהוריה, כמו תנועותיה, כבר מובילים את השירים. מנקודה זו היחסים האישיים, האהבה וכישלונה, המוות וכיעורו, החלום ושכחתו, כל אלה באים כציפורים מפויסות, הממשיכות לומר, גם אם בקולן ניכרת זיקנה חכמה "ושאלתי מדוע נבצר מטבע האדם / להיות מפואר כעלה הגפן / כאשר הוא מזדקן / או חולה" (עמ' 9 מתוך השיר "מתנה")

כאן מתואר עלה גפן ירוק שהוכה בצבע אדום, בין אם צבע זה מבשר את תנובתו ובין אם צבע זה מודיע על מחלתו, אבל עלה הגפן יכול להיות מפואר גם במצבו זה, לא כן אדם חולה או זקן. מתיו של האדם אינם יכולים להסתיר את גנותם. ולפיכך גם "ילדים שותקים" (ואולי דווקא הם) יאמרו גנות זו של המתים: "עריצים הם / עריקים הם / שודדים הם / בודדים הם / מוזרים הם / אכזרים הם" (עמ' 14, מתוך השיר: "בואו, ילדים").

האם תיתכן ממצב תודעה שכזה גם התעוררות? אחת האפשרויות להחיות את הגוף הן שמועות טובות [...] יריעה חדשה שכזאת [...] מוטלת בספק כטיבה של כל שמועה) אמורה להתמודד עם אצבעות הרגליים "שכבר התרחקו מאוד מהיכולת לאהוב" (מתוך השיר "שמועה", עמ' 26). (האם ייתכן שעצם קיומו של האור הוא שמועת החיים ואפשרות האהבה החדשה? שכן החושך עצמו (השיר "נגד החושך", המופיע מייד לאחר שיר ה"שמועה") הוא כעין מוות קטן. די מהר מתברר ששמועות החיים והאהבה אין בהן די. המשוררת מדייקת בדבריה הפונים אל אותו גשר ממשי אשר בחיקו נמצא מבוקשה.

"הרי אני עליך / תמיד / כמו פרפר שחור / מקועקע על השד השמאלי / של גערה עיוורת. / מתחת לחולצה שלך / אני מפרפרת" (עמ' 28, מתוך השיר "אל הגבר") 1. ערגה זו יכלה להוליד חלום על משפחה, ולה "שולחן גדול וכחול", "שולחן ערוך לכולנו ביחד". מדוע שולחן זה כחול? האם משום ערגת השמים אשר הוא מכניס לבית, האם משום שיירי האור שבתוכו, או אולי מתוך היותו יותר ציורי ופחות נוגע וממשי? "ונשב לידו ביחד בערב שבת / מרפקינו נושקים זה לזה / בלי אומר, נשיקת יוסף לבנימין, / ונשיר את השלום עליכם בלי קול / ונשתה את יין הקידוש מהכוס האחת / ביחד עם המלאכים, לפי הגיל" ("שולחן כחול", עמ' 41).

הזיקנה המוקדמת, או פחדה של הזיקנה הסופית וכן תבונת שנות הזיקנה, כמו זהירותם, הם המשליטים סדריהם בספר זה. שמו מקרב אותנו ליממה היסודית של בריאת העולם: ערב, בוקר, יום. אבל כאן בספר הערב העירני ומלא הערגה דומם, הלילה כבר נמצא והבוקר משלים את יממת המציאות האנושית, שהיא אכן קצרה בכל מובנה. "הרבה יותר דלילים, וכמה איטיים הם / העשורים האחרונים של החיים / כמו שכבות האוויר הגבוהות / המתקרבות בהליכה אל הירח"

(מתוך "שירי הזדקנות", עמ' 43). (בהמשך מחזור נוגע ללב זה חוזרות התחושות הזקנות להשליט את חולשתן. אותו שד, מעוטר בחולצתו של הגבר, נשקל כעת: "קלים הם עכשיו / כמו שד של בת תשעים". ועדינות הזיקנה ואפילו הפייסנות המקובלת, אינן מקילות.

וכך אומר במחזור זה סיני זקן: "שנים לא מעט עם החיים חייתי בכפיפה אחת / וכמה כבר הספקנו לריב ולהיות ברוגז / עכשיו כשלמדנו קצת להשלים זה עם זה / מתברר שעלינו להיפרד איש לדרכו. "בחלק השני של הספר בחרה המשוררת סידרת שירים משל פושקין, בודלר, ורלן, מלרמה ואנה אחמטובה ותירגמה אותם במקצב ובפתיחות מרשימים.

גם כאן מעמד הזיקנה (בין בשנים ממש ובין בתחושה) תופס מקום חשוב. "ואיפה הוא, ששון היום הממהר? / איך בדהרה חלף עם קיץ התעתוע" שואל פושקין (בעמ' 54). (לא שנות הנעורים עצמן הן המצערות אותו בהסתלקותן. מחסורו הגדול הוא בעוצמת הרגש האפשרית רק בנעורים: "אבל איה אתם, רגעי התמוגגות עד כאב, תקוות שחרות, שתיקות נוגעות ללב / דמעות ההשראה, הלהט שהיה כה חי? ... / חזרו, בואו לי שוב, שנות נעורי) "עמ' 59

תרגומים אלה, ובצידם חיתוכי העץ היפים, מחזירים אותי מחדש לשיריה של חמוטל בר-יוסף, אשר ספירת השנים שבהן מדויקת, זהירה ונבונה עד מאוד.